

חוברת לימוד והגות

ויצא

11 שאלות לשאול סביב שולחן השבת

אחת־עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "ויצא —
עימותי האבות": מול כל אחד מן האבות ניצב כוח החולק עליו, והאחרון
שבהם, לבן, אינו נלחם באמת חזיתית: הוא מלבין אותה ומתרגם אותה.
מגדל בלי שמים, שתים־עשרה אבנים שהתאחו, דף לבן, ומה שעובר
שלם מאב לבן.

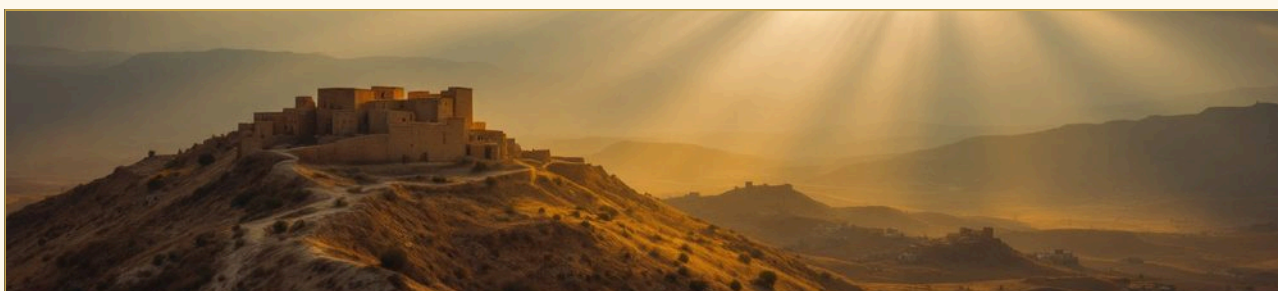

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת ויצא

01	יהדות בלי גבולות?
02	שלושה יריבים לשלושה אבות
03	"הבנות בנתי"
04	חבל הטבור של העולם
05	חוק בלי שמים
06	מגדל לעצמו, מזבח לו
07	שתיים־עשרה אבנים, אבן אחת
08	הלבן והשחור
09	הלב וחמישים הדרכים
10	מי שהיה רוצה לתרגם הכול
11	אבן: האב והבן

הצגה

יעקב יוצא משתי סיבות: לברוח מאימי עשן, ולחפש אישה בתחומה של המשפחה העברית. הרב מגלה בסיבה השנייה סכנה: להישאר קשור לקרבה המשפחתית הישנה יותר מאשר לארץ.

השאלה

האם אפשר להיות אנחנו מחוץ לגבולותינו, וכמה מסתכנת יהדות המבקשת להיות מצפוננו של העולם מכל מקום שהוא?

התשובה

"כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלו-ה" (כתובות קי, ב).

הסכנה היא יהדות קוסמופוליטית, בלי גבולות לאומיים, בלי ישות לאומית, המבקשת להמשיך להיות מצפוננו של העולם. ואילו רצון ה', כשהכווין את אברהם אל ארץ המוריה, היה אחר לגמרי: קודם ישות לאומית, ואחר כך, מן המקום הזה, לנסות להקדין החוצה.

מחוץ לגבולותינו אנו נאלצים להתחשב במחשבת האחרים, ויש אפשרות שטוהר המסר האלוני יוטבע תחת לבושים, תחת מעטפת שעניינה יותר הנראה מאשר המהות.

לכן נאמר שהדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלו-ה: אינו יכול לבטא את עצמו במלואו, בבהירות, בחדות, בלי נגיעה מתרבות העם שבתוכו הוא חי. הרב מציין שהיום שומעים אנשים האומרים שהם יהודים, אבל בעלי תרבות נוצרית.

מסקנת הרב

איננו יכולים להיות אנחנו מחוץ לגבולותינו.

לקח לשולחן

בכל מקום שבו אנו חיים, אנו נושאים נגיעה מן התרבות הסובבת אותנו. איזו מהן, אצלנו, כיסתה בסופו של דבר משהו מזהותנו? ומה, לעומת זאת, נשאר שלם?

הצגה

מול כל אחד מן האבות ניצב כוח החולק עליו. לאברהם, ליצחק וליעקב יש לכל אחד מידה משלו, ומול כל אחד מתייצב יריב. האחרון, מראה הרב, הוא הקשה ביותר להגדרה.

השאלה

מדוע יריבו של יעקב הוא לבן, ומדוע קשה יותר להתמודד עמו מאשר עם ישמעאל או עשו?

התשובה

"תתן אמת ליעקב, חסד לאברהם" (מיכה ז, כ).

יש שלושה כוחות המתחרים בשלושת האבות. מול החסד של אברהם עומד ישמעאל. מול הדין של יצחק — עשו. ומול האמת של יעקב — לבן.

כל אחד מן הכוחות האלה אינו מתנגד למידה מבחון: הוא הזיוף האפשרי שלה, וזה מה שהופך את העימות לקשה הרבה יותר. לבן אינו נלחם באמת חזיתית: הוא מתרגם אותה, מדלל אותה, מלבין אותה.

לבן הוא גם הארמי, ואותן אותיות יוצרות את הרמאי, המרמה, הנוכל: עליו נאמר שביקש לעקור את הכול. לבן יעקב רוצה להיפרד ממנו לצמיתות.

מסקנת הרב

לבן מהווה בשבילו סכנה ממשית.

לקח לשולחן

החסד עלול להפוך להפקרות, הדין לקשיחות, האמת לפשרה שכבר אינה אומרת דבר. איזו מתכונותינו עלולה יותר מכול להפוך לזיוף של עצמה? ומי בסביבתנו עוזר לנו לראות זאת?

הצגה

שמו של לבן פירושו לבן, להלבין, וחזו"ל דרשו: הוא ילבין את חטאי בני ישראל. הרב נעצר על הפרדוקס הזה.

השאלה

כיצד יוכל מי שביקש לגזול מאיתנו את ילדינו שלנו "להלבין" את ישראל?

התשובה

"הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני, וכל אשר אתה ראה לי הוא" (בראשית לא, מג).

מה לנו וללבן שילבין את בני ישראל, כשהוא עצמו ביקש לבטל את עצם משמעותה של הקרבה, את שורש הייחוס בישראל, את זה של האבות? כל מה שיעקב הגשים, לבן הכריז שהוא שלו.

והתביעה הזאת אינה שייכת לעבר. אנו ממשיכים לחוות אותה במישורים שונים, אומר הרב, כשרוצים בכל מחיר לגזול מאיתנו גם את הארץ וגם את יהדותנו, את ערכינו, את רוחנו, את רוחניותנו.

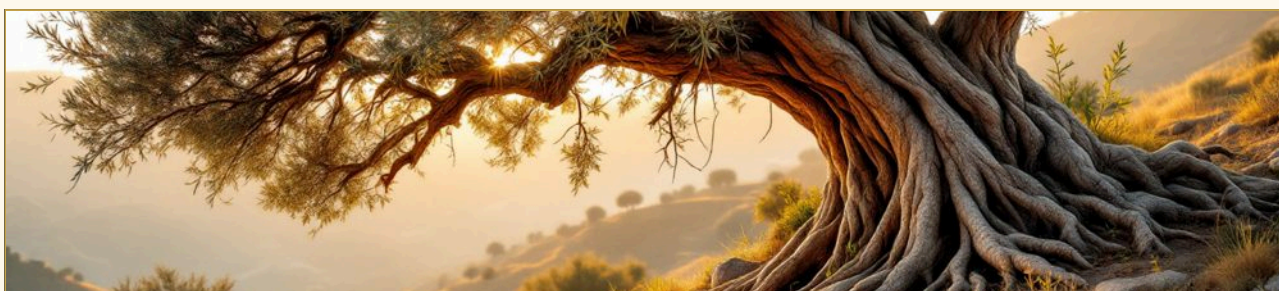
הסתירה עומדת אפוא בלב הבעיה: שם המבטיח לובן, הנישא בידי מי שרוצה למחוק את השורשים. אותה יפרוש השיעור.

מסקנת הרב

הוא ביקש לקחת מאיתנו את ילדינו שלנו; הוא תבע אותם לעצמו.

לקח לשולחן

יש קולות התובעים את ילדינו: אופנות, מסכים, אידיאולוגיות. מה אצלנו רוצה לעשות את ילדינו ל"ילדינו"? ומה אנו מעבירים להם שקושר אותם אל שורשיהם?

הצגה

יעקב לוקח מאבני המקום. והמקום הזה, מזכיר הרב, הוא עוברה של הארץ, הקשור אליה כחבל טבור.

השאלה

מהו תפקידו של ישראל כלפי העמים האחרים: לברוא מחדש את האנושות, או לשקם אותה?

התשובה

"ויקח מאבני המקום" (בראשית כח, יא).

כשם שחבל הטבור מזין את הילד בבטן אמו, כך יעקב, באמת שהוא מגלה, נקרא להזין את העמים האחרים, שעם ישראל מכיל אותם בהווייתו. כי עם ישראל הוא סכומה של כל האנושות הזאת, ולכן יעקב הוא דיוקנו של אדם הראשון.

איננו עומדים לברוא מחדש את האנושות: אנו עומדים לבנות אותה מחדש, לייסד אותה מחדש על מה שכבר קיים. אנו רוצים להשיב אותה למה שהייתה במקורה, ולנקות אותה מכל הטומאות שצברה לאורך ניסיונותיה וכישלונותיה.

המקום הזה הוא מוקד מבטה של האנושות, זה שעליו ייבנה המקדש: נקודת המפגש בין העולם הנברא לבין הרוחניות, בין השמים לארץ.

מסקנת הרב

איננו מתיימרים לעשות עולם חדש.

לקח לשולחן

לשקם אין פירושו להרוס כדי לבנות מחדש. במשפחתנו, מה יש לשקם במקום להחליף? ומה קיבלנו מאחרים שנוכל להזין במקום לדחות?

הצגה

גם דור הפלגה ביקש להקים בניין שישמש נקודת התייחסות לאנושות כולה. הרב מעמיד אותו מול מה שמקבל עם ישראל מיד ביציאתו ממצרים.

השאלה

האם חברה יכולה להחליט לבדה מה טוב ומה רע?

התשובה

"הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים, ונעשה לנו שם" (בראשית יא, ד).

בבל ביקשה לבנות מלבנים, מחול וממלט, דברים שעומדים איתן. היא ביקשה לתת חוק לאנושות, אבל ארצי בלבד, מנותק מכל מה שרוחני: הם הבונים, הם המגדירים את החוק, הם השופטים מה טוב ומה רע.

ואילו לעם היהודי ניתנו ביציאת מצרים שלושה דברים: דינים, שבת ופרה אדומה. איננו יכולים לתפקד בלי חקיקה. אבל החקיקה הזאת צריכה לשאוב ממצפון מוסרי שהשבת מגלמת, מתחושת הקודש; היא אינה יכולה להיות בית דין המחליט מעצמו: עליה להישען על ספר שנגלה מן השמים.

ומה שקובע את דיני הטהור והטמא — אין מקום להתווכח עליו, לבדוק אם הוא ראוי או לא. אפשר להוציא טהור מטמא, אבל את הסוד הזה ה' לבדו יודע.

לקח לשולחן

לעתים קרובות אנו מחליטים מה "טוב" לפי מה שנוח לנו. באיזו שאלה קבענו לעצמנו כללים משלנו בלי לחפש נקודת התייחסות גבוהה יותר? ומה היה משתנה במבט הבא מעלינו?

הצגה

אברהם כבר השיב לבבל. תחנתו הראשונה בארץ כנען הייתה שכם, ושם בנה מזבח. הרב נעצר על בחירת המקום הזה.

השאלה

מדוע חשבתו הראשונה של אברהם לבבל היא מזבח, ומדוע בשכם?

התשובה

"ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו" (בראשית יב, ז).

שכם אינה מקום סתמי: שם המלכות עתידה להתערער, שם יש סכנה לשנות, להטות את המלכות שאמורה להיות ביטוי למלכות שמים, כך שתהפוך למלכות לשם עצמה, למונרכיה.

אברהם חש בסכנה הזאת. ומה עשה? הקים מזבח כדי להכריז על האחדות האלוהית ולקרוא בשם ה'.

מול בבל, הבונה מגדל כדי לעשות לה שם, הוא מעמיד מזבח שאינו לשם עצמו. יעקב, ברגע שה' מתגלה אליו, עושה בדרכו אותה מחווה: הוא לוקח אבנים.

לקח לשולחן

מה שאנו בונים — קריירה, בית, מוניטין: האם זה מגדל כדי לעשות לנו שם, או מזבח המשרת דבר גדול מאיתנו? שכל אחד זוכיר דבר אחד שהוא בונה, ויאמר בשביל מי.

הצגה

יעקב לוקח מאבני המקום ושם אותן מראשותיו. כמה לקח? יש אומרים שלוש, יש אומרים שתיים, יש אומרים שתיים-עשרה. בעיני הרב השאלה היא קריאה בהיסטוריה.

השאלה

מה מבקש אדם שכליל גלותו לוקח אבנים מפורדות ורוצה לעשות מהן גוש אחד?

התשובה

"מלמד שנתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד" — ונעשו אבן אחת (חולין צא, ב).

יש אומרים שלקח שלוש: אחת לאברהם, שלא הצליח בגלל נוכחותו של ישמעאל; אחת ליצחק, שנכשל גם הוא, בגלל עשו; ואחת שלו. אני, אומר יעקב, רוצה זרע שיהיה המלט של בית בעל שתיים-עשרה צלעות, הצירופים האפשריים של אותיות השם, ואני רוצה להגשים אותם בגוש אחד.

גרסה שלישית אומרת: לא שלוש ולא שתיים, אלא שתיים-עשרה אבנים, שהתאחו מעצמן לאחת. האבן הזאת היא אבן היסוד של עם ישראל, אבן המזבח, מקום הקשר בין העולם העליון לעולם התחתון.

זה ההפך מבבל. המגדל לא עמד: הייתה התפוררות, וכל עם נשא עמו רסיס של אמת. כשאנו חיים מחוץ לארץ, אנו תמיד בין רסיסי אמת. אבל רסיס של אמת אינו האמת: האמת יוצאת מירושלים, והיא אמתו של יעקב.

מסקנת הרב

צריך שהאבנים האלה יהיו גוש אחד.

לקח לשולחן

כל אחד סביב השולחן הזה מחזיק ברסיס של אמת, ולפעמים חושב שהוא האמת כולה. במה אנו חושבים שאנו צודקים לבדנו? ועל מה צריך לוותר כדי שהגוש יחזיק?

הצגה

אחרים כתבו על האדום והשחור. אצלנו, אומר הרב, התורה היא הלבן והשחור: הטלית שאנו לובשים, ספר התורה. ולבן — הוא הלבן.

השאלה

מה קורה לדף לבן כשכותבים עליו, ומה קורה כשהכתב נמחק?

התשובה

הרב: "אצלנו, התורה היא הלבן והשחור".

הלבן, בתנועתו, הוא סכום כל הצבעים; וסכום כל הצבעים במנוחה הוא השחור. כל עוד הדף לבן, אפשר לכתוב עליו כל מה שרוצים. מרגע שכתבו עליו, הוא הותנה. מעתה הכול תלוי בתוכן.

אם כתבו עליו דבר שבקדושה, הדף עצמו נעשה קדוש. עד אז הייתה לקלף רק ערך מסחרי; משכתבו עליו ספר תורה, תפילין או מזוזה, הוא מקבל ערך של קדושה.

ואם הכתב נמחק, הספר איבד את תפקידו: אי אפשר עוד לקרוא בו, אי אפשר עוד להניח את התפילין, אי אפשר עוד להחזיק את המזוזה. אבל גם אי אפשר לזרוק את הקלף.

לקח לשולחן

ילדינו הם במידה מסוימת הדף הלבן הזה: מה שאנו כותבים עליו מתנה אותם. מה אנו כותבים בו, בידועין או שלא בידועין? והאם יש אצלנו "קלף" שנמחק, מסורת שאבדה, שאנו שומרים בלי יכולת לזרוק אותו?

הצגה

שמו של לבן נושא שני יתרונות, אומר הרב: לב, ונו"ן שערכה חמישים — חמישים הדרכים, לא של החכמה, אלא של הניתוח וההיסק. השני הוא מלכודת.

השאלה

האם אפשר להכפיף את ההלכה לאופן שבו מרגישים אותה?

התשובה

לבן: לב, ונו"ן — חמישים.

אוי לו למי שחושב רק בלב, או שמבקש לבטא את אמתו רק דרך רגשותיו. המחשבה, דיוק המחשבה, מבקשת להיות קבועה, הגיונית, יציבה, מיושבת. הרגש, לעומתה, משתנה לפי מצבי הרוח, לפי הנסיבות.

אם מתיימרים להכפיף את ההלכה לאופן שבו מרגישים אותה וחווים אותה, ולהטות אותה לכל מיני צורות, כתבו על ה"לבן", על הלובן, דברים שאינם מחזיקים מים ושזמנם מוגבל.

זה מה שרצה לבן: להעמיד את מחשבתו של יעקב על מצפון מוסרי בלי עם, יהודים בני תרבויות שונות ותו לא. בכך ביקש לבטל את מורשת האבות.

לקח לשולחן

"אני מרגיש את זה כך": כמה מהחלטותינו נשענות על המשפט הזה? באיזה נושא, בבית, תפסו מצבי רוחנו את מקומו של כלל? ומתי הגן עלינו כלל מפני עצמנו?

הצגה

עשרים שנה אחר כך, הפרידה מלבן נחתמת בגל אבנים. יעקב קורא לו גלעד, הגל העד; לבן מתעקש לתת לו שם ארמי. זה התרגום הארמי היחיד בתורה.

השאלה

מדוע לבן מתעקש לתרגם, ובמה תרגום עלול להיות סכנה?

התשובה

"ויקרא לו לבן יגר שהדותא, ויעקב קרא לו גלעד" (בראשית לא, מז).

גל אבנים מוקם בין שני האנשים. כורתים ברית שלום, אבל כל אחד אוסר על עצמו מעתה את חייו האינטימיים והרוחניים של האחר. יעקב קורא לו גלעד; לבן מתעקש לתת לו שם ארמי שפירושו בערך אותו דבר. מדוע? משום שהוא רוצה להחליף את העברית בלשון אוניברסלית, אולי אספרנטו.

והמילה "תרגום" שווה בגימטריה ל"תרדמה", שינה עמוקה, הרדמה. הלשון האוניברסלית הזאת שלבן רוצה לתת לאנושות אינה אלא תרגום. היא יכולה להיות רק "שפה" — שפתיים, לשון חיצונית, שאינה מבטאת את עומק המחשבה.

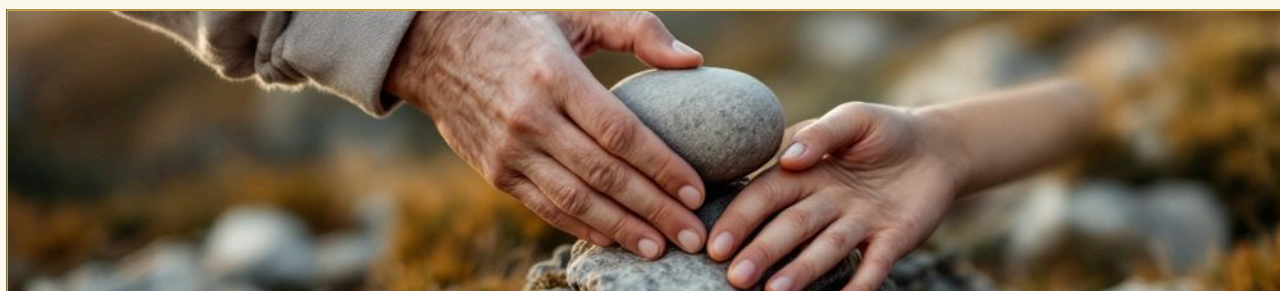
לכן אנו לומדים תמיד, לא מתוך התרגום, אלא מתוך מהותו של הכתוב, מתוך אותיותיו.

מסקנת הרב

תרגום בוגד במהותו של הכתוב, במהותה של הלשון שבה נאמר.

לקח לשולחן

אנו מתרגמים את מורשתנו ללשון המקום שבו אנו חיים, וקוראים לזה הנחלה. מה הסכרנו לילדינו ואיבדנו בדרך את העיקר? ומה צריך לתת להם בלשון המקור?

הצגה

בהיפרדו מלבן, יעקב מתעקש לשמור את האבן. האבן חוזרת בלי הרף בסיפורו, ובסיפורה של התורה. הרב קורא אפילו במילה המציינת אותה.

השאלה

מדוע התורה נמסרת על אבנים, ומה אומרת המילה "אבן" עצמה?

התשובה

"והקמת לך אבנים גדולות... וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת" (דברים כז, ב-ג).

התורה ניתנה על לוחות אבן. וכשעם ישראל עומד להיכנס לארצו, מבקשים ממנו להקים אבנים שעליהן יכתב תמצית התורה כולה. האבן הזאת היא יסוד הווייתו של ישראל. אבל לשם כך יש קודם להיפרד מלבן.

אבן — אב ובן: האב והבן. זה מה שעובר מאב לבן, מה שיוצר את הזהות הנאמנה של מסירת הערכים, מה שאינו בוגד, מה שאינו משתנה לאורך הדורות והתרבויות. ובלשון חז"ל, האבנים הן גם האותיות.

לכן, כשאנו פוקדים את קברו של אדם יקר, אנו מניחים עליו אבן: לומר שאנו שומרים בנאמנות את זכרו, ושאנו נוטלים אותו על עצמנו.

לקח לשולחן

מה במשפחתנו עבר מאב לבן בלי להיבגד? ואיזו אבן היינו רוצים, אנחנו, להשאיר לבאים אחרינו?